

Jobba vidare!

Tips från Funkisprojektet för fortsatt arbete med normkritik i LSS-verksamheter

Normer är regler i samhället om hur det är vanligt att vara, vanligt att leva och vanligt att se ut.

RFSL Förbundet

RFSL Förbundet är ett förbund för homosexuella, bisexuella, transpersoner och queera personer.

RFSL arbetar för att hbtq-personer ska ha samma rättigheter, möjligheter och skyldigheter som heterosexuella cis-personer.

En cis-person är en person där kropp, juridiskt kön och könsuttryck är samma som tvåkönsnormen.

RFSL arbetar med flera saker, till exempel utbildning och information.

RFSL har mycket lång erfarenhet av att arbeta normkritiskt.

Lag mot diskriminering

Vi arbetar mest med normer som hör ihop med lagen om diskriminering.

I lagen står att det är förbjudet att diskriminera en person på grund av: kön, könsöverskridande identitet eller könsöverskridande uttryck, sexuell läggning, etnisk tillhörighet, religion eller annan tro, funktionshinder och ålder.

Förstå funktionsnormen

Med Funkisprojektet arbetar RFSL med att få fler att förstå funktionsnormen.

Funktionsnormen tänker inte på att någon kan ha en funktionsnedsättning.

Samhället byggs från den normen,
till exempel att det inte finns hiss i alla hus.

Funkisprojektet vill göra platser och aktiviteter
tillgängliga för alla oavsett funktionsförmåga.

Material för att fortsätta med normkritiskt arbete i LSS-verksamheter

Hej!

I din hand håller du ett häfte för att
få veta mer om alla människors rättigheter
och för att fortsätta arbeta för alla
människors rätt att få vara sig själva.

Det är ett material för dig som arbetar
i en LSS-verksamhet.

Materialet är en del av en utbildning om
normkritik med fokus på hbtq-frågor.

Funkisprojektet är ett projekt som RFSL
Stockholm och RFSL Förbundet har tillsammans.

Normkritik

Normkritik är ett sätt att arbeta för att skapa
större jämlikhet i samhället.

Det är att byta fokus från personer som bryter
mot normer och istället studera det som många
tycker är normalt.

Vi vill att häftet ska vara ett stöd och en hjälp
för ert fortsatta arbete.

Använd häftet som ni vill och som passar er.
Gör om övningar, lägg till och ta bort övningar.

Det viktiga är att ni fortsätter att studera er organisation, er verksamhet och er själva på ett normkritiskt sätt.

Inte funktionsnedsättning

Vi använder inte ordet funktionsnedsättning. En del människor kan tro att det är något dåligt med en "nedsättning" och tänka att personer med funktionsnedsättning är sämre än de som inte har en funktionsnedsättning.

Normbrytande funktionsvariation

Vi säger istället normbrytande funktionsvariation. Det är för att visa att man kan bli behandlad på ett annorlunda sätt om man bryter mot funktionsnormerna.

Bilder

Fotograf Mahshid Rasti har tagit bilderna. Personerna på bilderna är modeller från Funkimodels.

Citat

Citaten i häftet kommer från Funkisrapporten. Citat är att säga eller skriva något som en annan person har sagt.

Ordlista

Sist i häftet finns en ordlista.

Arbetsgrupp

Lisa Ericson, Kristina Ullgren, Johanna Nyberg och Emma Rasmusson arbetar med Funkisprojektet och har skrivit materialet.

Tack

Tack till Lena Lagren och May Lundsten. De har läst häftet och kontrollerat det som står.

Innehållsförteckning

1. Funkisprojektet	6
2. Varför är det viktigt att arbeta med hbtq-frågor i LSS-verksamheter?.....	6
3. Vad är normkritik?.....	11
4. Hur funkar heteronormen?.....	14
5. Funktionsnormen	16
6. Fortsätta jobba	18
7. Hur kan man möta motstånd?.....	21
8. Tips på normkritisk aktivitet.....	23
9. Titta normkritiskt på er verksamhet.....	24
10. Ordlista	28
11. Information, kontakt och tips!.....	33
12. Fler böcker.....	34
13. Ännu fler böcker.....	34

1. Funkisprojektet

Vi i Funkisprojektet vill ändra normer som diskriminerar så att alla kan vara den man vill vara och leva det liv man vill leva.

Vi vet att normer om funktionsvariation, sexuell läggning, kön, hudfärg, ålder, religion, könsidentitet och könsuttryck påverkar hur andra människor är mot dig. Det kan också påverka dina rättigheter.

Normerna gäller där vi bor, där vi jobbar och vilka som får synas och höras i en organisation.

Normbrytande funktionsvariationer och sexualitet

RFSL Stockholm, Lisa Ericson, Johanna Nyberg och flera andra förstod att många behöver veta mer om funktionsvariationer och sexualitet. Därför startade RFSL Funkisprojektet.

Vi vill att Funkisprojektet ska göra det lättare för hbtq-personer med erfarenhet av normbrytande funktionsvariationer att kunna leva det liv man vill utan att normer sätter stopp för det. Oavsett var man jobbar eller var man bor.

2. Varför är det viktigt att arbeta med hbtq-frågor i LSS-verksamheter?

LSS är lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade
LSS är en förkortning av flera ord.
L står för lagen, S för stöd och S för service.

Lagen ger rätt till stöd och service till vissa funktionshindrade för att man ska kunna bestämma över sitt eget liv och få möjlighet att delta i samhället.

LSS mål är att alla ska få möjlighet att vara den man vill och leva det liv man vill. Därför är normkritik och hbtq-frågor ett viktigt arbete inom LSS.

Du som jobbar som LSS-personal arbetar med mänskliga rättigheter i praktiken.

HBTQ är också en förkortning av ord. H står för homosexuell, B för bisexuell, T för transpersoner och Q för queer. Hbtq är sexuell läggning, könsidentitet och könsuttryck.

Kort om LSS

Lagen har funnits sedan 1994. Det är en rättighetslag och det betyder att man har rätt att kräva sina rättigheter i domstol.

Syftet med LSS är att personer med normbrytande funktionsvariation ska få rätt att delta i samhället och rätt att få bestämma över sina liv.

Funktionsvariation är ett sätt att beskriva att alla människor har en funktion, men funktionen kan vara olika. Vissa funktionsvariationer kallas ofta för funktionsnedsättningar för att dom bryter mot normen.

Lagens mål är jämlikhet mellan personer med "funktionsnedsättning" och personer utan "funktionsnedsättning".

Rättigheter

LSS ger rättigheter till personer med vissa normbrytande kognitiva funktionsvariationer och med normbrytande fysiska funktionsvariationer.

En normbrytande kognitiv funktionsvariation är till exempel att man behöver mer tid för att lära sig saker.

En normbrytande fysisk funktionsvariation kan vara att man har svårt att gå och behöver rullstol.

Tre grupper

LSS-lagen är för:

1. Personer som har utvecklingsstörning eller autism.
2. Personer som har fått en hjärnskada i vuxen ålder efter olycka eller sjukdom. Skadan gör att de har svårt att förstå.
3. Personer som har andra funktionsnedsättningar som inte beror på att de blir gamla.

Normer inom LSS

Normer är regler i samhället om hur det är vanligt att vara, vanligt att leva och vanligt att se ut.

Normer finns inte i skrift på papper.

LSS har jämlikhet som mål, ett annat mål är att få bestämma i sitt eget liv och att få möjlighet att vara med i samhället.

Om LSS mål ska kunna bli verklighet är det viktigt att arbeta mot normer som hindrar och stoppar människor från att vara sig själva. Och att arbeta mot diskriminering.

Inom LSS-verksamheter finns också normer, till exempel att du ska följa heteronormen och att du inte ska ha några funktionsvariationer som bryter mot normen.

Därför måste LSS-verksamheter arbeta med normkritik, hbtq-frågor, antirasism och andra frågor för att stoppa diskriminering.

Ett exempel på att normer kan hindra är vad Hans berättar:

”Personalen säger att folk kan skratta om jag har nagellack och kvinnokläder.”

Leva som andra

Vad betyder att "leva ett liv som andra"?

LSS mål om att "leva som andra" kan vara svårt att förstå och svårt att förklara.

Normer är det som många tycker är "normalt".
Många tänker att ett "normalt liv" är ett liv som passar in i en funktionsnorm, heteronorm, cisnorm och vithetsnorm.

Om man blir jämförd med en norm kan det hända saker om man bryter mot normen, till exempel om man är hbtq-person.

Flera tycker att det är konstigt att LSS inte skriver om sex eller sexuella behov, fast det står om andra behov.

Personalens ansvar

Personalen ska jobba från LSS mål om att leva på lika villkor, om att vara självständig och om att vara delaktig i samhället.

Personalen har ansvar över **hur** stödet ska ges.
De ska följa LSS regler om:

Självbestämmande

Delaktighet

Integritet

Frivillighet

Självbestämmande är att vara med och bestämma i sitt eget liv.

Personen som behöver stöd ska också vara med och bestämma om stödet.

Delaktighet är att kunna vara med i samhället, till exempel att gå i skolan, arbeta och sporta.

Integritet är att försvara sina rättigheter och sitt värde som människa.

Frivillighet betyder att man inte måste ta emot stöd. Det är frivilligt.

Det är viktigt att fundera på och diskutera vad självbestämmande, delaktighet, integritet och frivillighet betyder för dig och dina arbetskamrater. Vad betyder reglerna i vardagen?

Diskutera

Diskutera med dina arbetskamrater:

Har man rätt att bestämma vilka kläder man ska ha?

Finns det något som hindrar personer från att själva bestämma över sitt könsuttryck?

Om du svarar ja: Vad är det som hindrar?

LSS ger rätt till stöd att använda självbestämmande. Stödet kan man få av kunnig personal som förstår vad man vill om man själv har svårt att visa sin vilja.

Om man själv har svårt att prata om sina rättigheter, till exempel med en handläggare, så ska man få stöd till detta också.

LSS menar att beroende av stöd och att vara självständig inte är motsatser till varandra.

Vi måste prata om makt och normer.

Att ha stöd av personal kan betyda att personalen har mycket makt.

Därför måste du som personal förstå den makt som finns i ditt arbete.

Det är aldrig okej att tvinga någon att göra som du vill.

Här kommer några tips på hur man kan arbeta

med frågor kring sexuella behov inom LSS.

Fundera och diskutera gärna tipsen med kollegor.

Tips på att arbeta med LSS och sexuella behov:

Fundera på vad du själv tänker om

normbrytande funktionsvariationer och sex.

Tänk på hur normer påverkar dig.

Prata om sexuella behov när ni gör genomförandeplanen.

Ordna så att det finns information om sex.

Försök att skapa öppenhet där sexuella uttryck accepteras och respekteras.
Lägg märke till när någon har behov av privatliv.

Gör det lättare att köpa sexuella hjälpmedel.
Ha tydliga regler för assistans vid sex.
Ha tydliga regler för assistans vid onani.

3. Vad är normkritik?

Normkritik är ett sätt att möta människor med respekt och att följa diskrimineringslagen.

Det är viktigt att komma ihåg att i varje organisation och förening finns människor med olika erfarenheter, olika behov och med olika önskemål om vad som är viktigt att arbeta med.

Men alla syns inte lika mycket och alla hörs inte lika mycket.
Därför kan det vara bra att fråga:
Varför är det så?

Man måste förstå vad normer är för att kunna förstå varför normkritik är viktigt.

Normer är regler i samhället om hur det är vanligt att vara, vanligt att leva och vanligt att se ut.
Normer finns inte i skrift på papper.

Att bryta mot normer

Vi märker normer när någon bryter mot dem.
Ibland kan det hända tråkiga saker för den som bryter mot normer.

Personen kan bli till exempel bli kallad för elaka saker.
Det är viktigt att förstå att normer och makt hör ihop.
De som följer normerna får ofta fördelar.

Normkritik betyder inte att man är kritisk mot alla normer som finns.

Det är mer att förstå att en del normer är diskriminerande och kränkande.

Det finns normer som måste finnas därför att de ger trygghet när människor träffar varandra.

Men normer är också allt det som många tycker är en "normal människa". Normer sätter stopp för hur vi får vara och för hur vi inte får vara.

Normer syns inte

Normer syns inte och de märks inte. Om ingen bryter mot normer, så tänker man inte på dem.

Om Karin berättar att hon har en ny pojkvän eller om Amar kommer till kontoret i skjorta och byxor så följer de normerna.

Men vad händer om Karin istället berättar att hon har en ny flickvän?
Eller om Amar har nagellack på sig?

Genom att ha flickvän och använda nagellack bryter Karin och Amar mot normen för hur en tjej och en kille ska vara.

Problemet med normer är att de sätter gränser och stopp för människor.

Vi skapar normer

En viktig fråga är vem som skapar normerna. Svaret är att vi alla skapar normerna. Alla påverkas också av normer och vi är med och påverkar normer.

Men det kan vara stor skillnad hur man påverkas. Om du är en vit man, heterosexuell och medelklass utan normbrytande funktionsvariation får du fördelar. Om du är en lesbisk kvinna som använder ledarhund och heter Fadime kan du bli negativt behandlad.

Makt och normer hör ihop

Vi får mer makt ju fler normer vi uppfyller.
Vi får också fler fördelar.

Makt finns överallt.

Makt finns hos dem som bestämmer, hos riksdagen,
hos chefer och LSS-handläggare.

Vi har alla olika mycket makt.

Det beror ofta på om vi uppfyller normer eller inte.

Makten finns hela tiden

En persons möjligheter hör ihop med till exempel
funktionsvariation, hudfärg och sexualitet.

För att förstå vilka normer som finns är det bra
att göra kartläggningar i din verksamhet
Att kartlägga är att undersöka något noga.
Man kan göra kartläggningen genom att fråga
varandra och er själva i verksamheten:

Vem pratar mest under mötena?

Varför pratar den personen mest?

Vilka personer lyssnar andra på?

Vilka personer lyssnar inte andra på?

Vad får ni skämta och skoja om?

Göra normers fördelar tydliga

Vilka behöver *inte* komma ut?

Vilka får *sällan* kommentarer som gör
att personen känner sig mindre värd?

Vilka är *sällan* med om sexistiska
eller rasistiska kommentarer eller
händelser?

Titta på sig själv

Kan jag släppa ifrån mig makt så att
andra får mer makt?

Visa på förändring

Utgå inte från normer.

Ställ öppna frågor.

Byt ut toalettskyltarna.

Sätt upp bilder där fler personer syns.

Se till att fler personer hörs i era material.

Öppna frågor är frågor som man inte kan svara ja eller nej på utan svarar med flera ord.
Tips för att jobba med LSS värdegrund utifrån ett normkritiskt perspektiv:

Tänk på hur normer kring etnicitet, kön, funktionalitet, könsidentitet, religion, sexualitet och ålder påverkar hur du är mot andra människor.

Försök att skapa öppenhet på din arbetsplats genom att se det som bryter mot normerna.

Använd alltid de pronomen personen vill.
Vanliga pronomen är hon, hen och han.

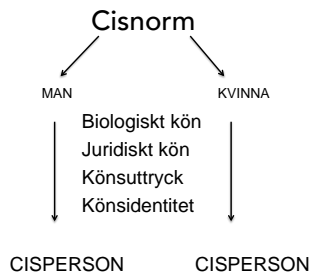
Diskutera makten mellan personalen och personen som behöver stöd.
Vem bestämmer mest?
Hur kan ni ändra ert sätt att arbeta så att personen som är i behov av stöd får bestämma mer?

4. Hur funkar heteronormen?

Heteronormen delar in människor i två kön – män och kvinnor.
Den gör att vi tänker att män och kvinnor ska vara olika och att det som är manligt är mer värt än det som är kvinnligt.

Heteronormen säger också att tjejer bara kan bli kära i killar och att killar bara kan bli kära i tjejer.

I heteronormen finns bara heterosexuella cispersoner och att personer som *inte* är heterosexuella eller *inte* är cispersoner är utanför normen.

Heterosexuell på rätt sätt

Heteronormen säger också att du som är kvinna ska hitta *en* man, leva med honom och få barn tillsammans.

Personer med normbrytande funktionsvariationer finns inte i heteronormen.

De ses oftast som könlösa och utan sexualitet.

Många med normbrytande funktionsvariation berättar att andra tror att deras partner är en assistent.

Normerna är trånga

Normerna är trånga för alla.

Vi måste tänka på de saker och frågor som det finns normer kring.

Har du på dig rätt kläder?

Har du rätt fritidsintresse?

Är du ihop med rätt person?

Skaffar du barn?

Skaffar du barn på rätt sätt?

Det är bättre för alla att tycka att fler sätt att leva, att vara och se ut är okej.

Då slutar normerna att vara så trånga.

Fördelar att leva efter normerna

Bra hälsa är vanligare bland heterosexuella personer än bland homo- och bisexuella.

Fler homosexuella och bisexuella personer mår psykiskt dåligt än heterosexuella.

Öppenhet

Öppenhet är viktigt i mötet med hbtq-personer.
Det kan vara att kunna berätta om vad man
gjort under helgen tillsammans med sin partner.

Öppenhet kan också vara att:
Bli kallad för det namn man själv väljer.
Använda det pronomen man vill,
hon eller hen eller han.
Få skjuts av sin partner till ett möte.
Klä sig som man vill på ett möte.
Ha en bild på sin familj på skrivbordet.
Kunna ta med någon av samma kön på fest.

Du kommer att möta heteronormen
vid varje nytt möte med en person.
Heteronormen tror att alla människor
är heterosexuella.

Om till exempel en tjej är nyanställd,
och är sambo med en annan tjej och inte
vill berätta att hon är homosexuell.
Vad kan hon prata om utan att det märks
att hon inte är heterosexuell?

Bestämma själv

Varje person måste själv få bestämma
om man vill komma ut och i så fall
när man vill komma ut och hur man
vill göra det.

Alla vill inte komma ut.
Men vi måste alla ta ansvar så att den person
som *vill* komma ut känner att hen
kan göra det utan att det händer något tråkigt.

Det är också viktigt att tänka på att alla inte
kan välja om de vill komma ut eller inte.

5. Funktionsnormen

Funktionsnormen tänker inte på att någon kan ha en normbrytande funktionsvariation. Vad som är en normbrytande funktionsvariation beror mycket på vad samhället tycker.

Att ha glasögon anses till exempel inte vara en normbrytande funktionsvariation, men att använda ledarhund anses vara en normbrytande funktionsvariation.

Funktionsnormen gör att vi tänker på en del kroppar och funktionsvariationer som avvikande för att de inte ser ut som andra.

Samhället byggs från funktionsnormen, genom att det till exempel inte finns hissar i alla hus, att texter inte finns på lättläst svenska eller att texter inte kan läsas digitalt med uppläsningssverktyg.

Om man följer funktionsnormen får man fördelar i samhället. Exempel på sådana fördelar är bussar, tåg, trappor och stolar. De anses vara normala hjälpmedel.

Funktionsnormen har också betydelse för människors hälsa. En rapport visar att unga personer med normbrytande funktionsvariation har sämre hälsa än unga utan normbrytande funktionsvariation.

Flera ord om funktionsvariationer

Funktionsvariation är ett sätt att beskriva funktionsnedsättning där alla har en funktion. Men funktionen kan vara olika för olika personer och den kan vara olika under olika delar av livet. För att visa att vissa funktionsvariationer följer normerna kring funktion är det bra att säga normbrytande funktionsvariation.

Funkis är ett kort sätt för att säga funktionsnedsättning, funktionshinder eller normbrytande funktionsvariation.

Funktionsnedsättning är när en funktion i kroppen fungerar sämre än vad som är normen. Det är ingenting du är utan något som du har.

Funktionshinder är hinder som du möter. Du är inte funktionshindrad. Du blir hindrad i samhället

Funkofobi är när någon blir dåligt behandlad för att personen har en normbrytande funktionsvariation. Att använda en diagnos som svärord är funkofobi.

Kognitiv funktionsnedsättning

är till exempel autism eller det som kallas för intellektuell funktionsnedsättning. Det innebär att hjärnan fungerar på ett annat sätt. Personer med normbrytande kognitiv funktionsnedsättning kan behöva mer tid för att lära sig saker.

6. Fortsätta jobba

Det är viktigt att fortsätta arbetet med normkritik. Ett sätt är att diskutera normer genom att prata om olika case.

Ett case är en beskrivning av något som har hänt i verkligheten där det finns ett problem eller flera problem.

Tre case

I detta kapitel får ni tre case och en övning att diskutera i din arbetsgrupp. Det är situationer där någon eller några personer kränks eller diskrimineras.

Ni ska diskutera varje case tillsammans och hur man kan lösa de problem som finns.

Det finns inget svar som säger vad som är rätt att göra.

Syftet är att du ska hitta nya sätt att säga eller vara när du eller någon annan känner sig kränkt.

Syftet är också att arbeta så att inte kränkningar och diskriminering händer.

Läs och diskutera ett case i taget.
Diskutera först vad som händer och vem som gör vad.

Fortsätt med att diskutera hur ni skulle lösa problemet eller problemen.
Finns det något som du kan göra nu?
Vad kan man göra för att problemet inte ska komma tillbaka i framtiden?

Diskutera gärna i mindre grupper.
Sedan kan ni diskutera i större grupper och berätta vad ni har sagt i den lilla gruppen.

Case 1 Kim

Det kommer en ny boende till gruppboenden.
Personen heter Kim och säger att den inte är man och inte kvinna.

Personalen Ylva och Ahmed pratar ändå om Kim som en tjej och säger alltid "hon" om Kim.
De bjuder in Kim till "tjejkvällar" och försöker få Kim att klä sig mer som en tjej.

Vad händer?

Varför händer det?

Vad betyder personalens sätt för Kim?

Vad gör du som arbetskollega?

Case 2 Marcus och Wei

Marcus och Wei bor i en gruppboende.
Kristian är personal i gruppboenden.
Wei har berättat för Kristian att han och Marcus har haft sex med varandra.

Kristian frågar då Wei om han har svårt att få tjejer eftersom han ligger med Marcus.

Vad är det som händer?

Vad menar Kristian?

Kan man göra något för att samma sak inte ska hända igen?

Om du svarar ja: Vad kan man göra?

Case 3 Klara

Klara har personlig assistans.

Hon och hennes partner ska ha sex.

Klara vill ha hjälp med att hämta glidmedel, som finns i badrummet.

Men Klara vill inte ropa på hjälp när hon och hennes tjej ligger nakna i sängen.

Om Klara kunde gå skulle hon själv hämta glidmedlet i badrummet.

Hon tycker att det känns konstigt att behöva ha en assistent i sovrummet.

Vad händer?

Varför händer det?

Vad kan man göra som personlig assistent för att det inte ska hända igen?

Övning: Gör på annat sätt

Välj ett problem som du har varit med om.

Diskutera hur du kan göra på ett annat sätt om samma sak händer igen.

Det ska handla om hur du är mot en annan person eller vad du säger.

Tänk på vilka normer som påverkar dig.

Syftet med övningen är att lära sig att hitta nya sätt att säga eller vara mot någon och att inte följa normer som hindrar eller diskriminerar.

Det kan vara svårt att erkänna när man gjort fel.

Syftet är att du ska lära dig av dina misstag,

inte att du ska må dåligt.

Tänk på när du var mot någon på ett sätt som inte kändes bra.

Var det några normer som påverkade dig?

Om du svarar ja: Vilka normer?

Hur hade du kunnat göra på ett annat sätt?

Exempel:

- Jag glömmer en transpersons nya namn.
- Jag tänkte att deltagaren var heterosexuell eller cisperson.
- Jag trodde att personen inte var född i Sverige.

De tre meningarna är exempel på bemötande.

Det betyder hur du är mot andra personer och vad du säger till andra.

7. Hur kan man möta motstånd?

Att arbeta med att kritisera och ändra normer som hindrar och diskriminerar, gör att man kommer att möta motstånd. Det beror på att en del normer ger fördelar till personer som följer normerna.

Du och andra som vill diskutera normkritik och hbtq i er organisation eller verksamhet kan möta motstånd, till exempel att någon frågar varför ni ska diskutera normkritik och hbtq igen.

Några frågor och svar

Någon kan fråga:

”Varför är det här viktigt?

Vi pratade om det när RFSL var här.”

I Funkisprojektet har vi hört folk som undrar om sexuella behov, normkritik och hbtq ingår i LSS arbetsuppgifter.

Men hbtq och normkritik handlar om mänskliga rättigheter och det berör alla. I en LSS-verksamhet måste ni också tänka på de rättigheter som finns inom LSS.

Tänk alltid på människors lika värde, allas rättigheter och att inte diskriminera. Alla ska känna sig välkomna och ingen ska bli kränkt, diskriminerad, hotad eller utsatt för våld.

Många arbetsplatser har en plan för lika-behandling eller för jämställdhet som man måste följa.

Fråga er chef vad det står i planen.

Människor kan också visa motstånd genom att säga: Det finns så få hbtq-personer. Varför är det viktigt att prata om?

Då kan man svara:

Det viktigaste är inte hur många personer som finns i en grupp utan hur de mår.

Det är också viktigt att säga att: Antalet personer som väljer att vara öppna med att de är hbtq-personer beror mycket på hur öppen verksamheten är.

Vanliga motstånd:

Tystnad – frågan glöms.

Händer inget – man skriver, men det händer inget.

Finns inte med – frågor om jämlikhet och att behandla alla lika finns inte med när politiska beslut tas.

Motargument – någon säger att det inte är deras ansvar.

Hinner inte – någon säger att de måste göra annat.

Ifrågasätter – någon undrar om den som pratar om normkritik har de kunskaper som behövs.

8. Tips på normkritisk aktivitet

Tänk på att planera era olika aktiviteter ur ett normkritiskt perspektiv. Det här kapitlet ger er tips på flera normkritiska aktiviteter.

Att tänka på innan ni börjar:

- Ni ska titta noga på normer och makt.
- Tänk *inte* att deltagarna tillhör normerna.

Om ni är en större grupp kan ni dela in er i flera grupper. Sex personer i varje grupp brukar vara bra.

Olika teman och normer att studera:

Sex och relationer

Vem är normen?

Vithetsnormen

Rättigheter för hbtq-personer med funktionsvariationer som bryter mot normen.

Eget förslag

Välj en aktivitet:

Planera aktiviteten från ett **tema** och de normer som ni valt.

Planera en normkritisk workshop.

Planera en kafékväll.

Planera en blogg.

Planera en normkritisk utställning.

Planera en medlemstidning.

Planera en bokcirkel.

Planera en podcast eller ett radioprogram.

Podcast är som ett radioprogram på internet.

Exempel på frågor till er aktivitet:

Vilka ska vara med i arbetsgruppen för att planera aktiviteten?

Varför ska de personerna vara med?

Vem eller vilka ska leda aktiviteten?

Vilka personer ska bjudas in att vara med?

Hur ska vi ge information om aktiviteten?

Hur ska vi ta reda på vad som varit bra och vad som varit dåligt med aktiviteten?

Exempel på frågor till temat:

Vad innebär det att ha en kärleksrelation?

Vad innebär det att ha en sexuell relation?

Vilka normer finns om sex och relationer?

Vad innebär heteronormen, cisnormen, vithetsnormen och hbtq-rättigheter?

Vad är det att vara "normal"?

Är det viktigt att "vara normal"? Varför?

Hur märks normerna i er verksamhet?

Finns det något som är lika för de personer som bestämmer i organisationen?

Vilka personer finns på bilder och i texter?

Vilka fördelar får den som följer heteronormen, cisnormen, vithetsnormen och funktionsnormen i er verksamhet?

Hur jobbar ni med hbtq-rättigheter?

Vad har man för rättigheter om man inte är svensk medborgare?

Vad har man för rättigheter om man vill söka skydd eller söka asyl?

Kom ihåg att arbetet med att planera nya aktiviteter är viktigt!

9. Titta normkritiskt på er verksamhet

Vi vill att detta häfte ska hjälpa er att få en verksamhet där alla känner sig välkomna och trygga och ingen behöver vara orolig för att bli kränkt.

Ingen ska behöva tänka på vad andra människor tänker och vad de säger om du kommer ut som homosexuell eller transperson.

Alla ska också veta att de blir kallade för det pronomen som de vill på arbetsplatsen, till exempel hon, han, hen eller den.

Att arbeta med normkritik och hbtq-frågor är ett viktigt arbete.

Man måste också förstå att arbetet inte är lätt och att det tar tid.

Här finns olika tips på vad som är bra att tänka på för att skapa en bättre verksamhet för alla där hbtq-personers trygghet är viktig.

Att börja med

Det finns inte bara kvinnor och män.

Man måste inte vara kvinna eller man.

En persons kropp eller könsuttryck är inte alltid samma som hur hen identifierar sig.

Tänk på hur normer kring till exempel kön, könsidentitet och sexualitet påverkar dig när du möter andra människor.

Använd alltid de pronomen personen vill.

Vanliga pronomen är hon, hen och han.

Toaletter

Toaletter är ett exempel på hur normer delar in människor.

Det finns ofta damtoaletter och herrtoaletter även då det inte finns någon pissoar.

För transpersoner som bryter mot normer kring kön är det ett hinder i vardagen.

Det är konstigt att så kallade handikapptoaletter är samma för män och kvinnor.

Måste skyltar på toaletter vara indelade i kön?

Kan skyltarna istället beskriva vad som finns?

Stor toalett

Pissoar

Liten toalett

Allt är möjligt

Allt är möjligt att göra,

men ibland kan det kännas omöjligt.

Då kan det vara bra att tänka på

vad vi kan göra nu, vad vi kan göra i morgon

och vad vi kan göra om ett år.

Först är det viktigt att göra normerna tydliga. Sedan måste ni tänka ut hur ni ska arbeta mot de normer som finns.

Övning

Denna övning är för att ni ska prata och skriva om vilka normer som finns på er arbetsplats och komma på hur ni kan arbeta för att förändra er.

1. Gör en lista på vilka normer som finns på jobbet. (till exempel: vithetsnormen och heteronormen)

2. Skriv hur normerna syns. (till exempel: Bara vita personer blir chefer. Bara gående personer kan ta sig in i byggnaden.)

3. Gör en lista på lösningar. (till exempel: Låt alla få vara med och bestämma. Sätt in hissar och bygg en ramp in i byggnaden.)

4. Gör en lista på vad ni kan göra i morgon, vad ni kan göra om ett år och i framtiden.

Nu har ni en plan på vad ni kan förändra. Bestäm sedan vem som ska göra vad. Nu har ni en handlingsplan!

En normkritisk handlingsplan

Ett bra sätt att fortsätta arbetet med normkritik är att läsa era policydokument och läsa era handlingsplaner.

Finns det något skrivet om hbtq eller normkritik?

Om ja – på vilket sätt? Kan det förbättras?

Om nej – hur kan vi förändra det? Kan det förbättras?

Här kommer förslag till att skriva en ny handlingsplan eller skriva om den ni har. Ni kan göra det genom att svara på frågorna själva och fråga er verksamhet.

Frågor till er handlingsplan:
Hur vill ni att det ska vara?

Skriv vad ni vill med handlingsplanen.

(till exempel: "En trygg verksamhet för alla, där man får vara den man är oavsett könsidentitet, könsuttryck, sexuell läggning, ålder, etnicitet, funktionsvariation eller tro.")

Varför ska ni göra en handlingsplan?

Ställ frågor till varandra och diskutera:

Hur är personal och personer som får stöd mot varandra?
Hur pratar ni med varandra på fikarasten?
Kan ni säga till om någon säger något konstigt?
Är det fler frågor ni behöver svara på?

När ni svarat på frågorna:
Skriv kort om varför det är viktigt att göra er handlingsplan.

Hur ska ni nå målet med handlingsplanen?

Diskutera hur ni ska nå målet planen:

Hur ska ni nå målet med planen?
Vad vill ni uppnå och när ska det bli?
Hur ska ni kunna förklara målet för de som bestämmer?

Diskutera hur ni ska berätta om målet för nyanställda:

Hur ska ni berätta om målet?
Skriv en text för nyanställda, så de kan lära sig målen.
Hur kan ni skriva i en text för att förklara att er verksamhet arbetar normkritiskt?

Exempel:

"RFSL Ungdom vill vara en bra organisation för alla unga hbtq-personer i Sverige. I det arbetet behöver vi bli bättre på att bemöta rasism och normer kring funktionsförmåga. Därför vill vi gärna ha sökande som själva har mött rasism eller dålig tillgänglighet."

Skriv en egen formulering!

Vem är handlingsplanen till för?

Skriv alla ni tycker att handlingsplanen är till för.

Vem är ansvarig för handlingsplanen?

Vem bestämmer om handlingsplanen?

Finns det tjänstemän som kan påverka?

Att påverka:

Hur ska ni få de som bestämmer

att göra som ni vill?

När ska ni göra det?

Gör en lista över de aktiviteter som ni ska göra.

Vilken aktivitet ska göras först?

Dela arbetet mellan er.

10. Ordlista

HBTQ är en förkortning av flera ord.

H står för homosexuell, B för bisexuell,

T för transpersoner och Q för queer.

Hbtq är sexuell läggning, könsidentitet och könsuttryck.

Kön

Vi på RFSL tycker vi att det är viktigt att förstå att kön betyder olika saker.

Könsidentitet

Kön man känner sig som.

Kön man vill att andra ska tänka att man har.

Könsuttryck

Det kön man visar genom till exempel kläder.

Biologiskt kön

Det könsorgan man har inuti kroppen och könsorgan utanpå kroppen.

Juridiskt kön

Personnummer och det kön man har i passet.

Språkligt kön

Om man är hen, den, hon eller han.

Cisperson

En cisperson är en person där kropp, juridiskt kön, könsidentitet och könsuttryck är samma som tvåkönsnormen.

Det är till exempel en person som föddes med snippa och det står "kvinna" i folkbokföringen. Personen trivs med att kallas hon. En cisperson är inte en transperson.

Transperson

En transperson är en person som bryter mot samhällets normer om kön och könsidentitet. En transperson kan vara homosexuell, bisexuell, asexuell eller något annat.

Transsexuell

En transsexuell person är en man eller kvinna som inte har samma könsidentitet som det juridiska kön man fick vid födseln.

Därför kanske personen vill byta juridiskt kön och ändra kroppen. Det går att göra med hormoner och operation.

Transvestit

En transvestit är en person som har ett annat könsuttryck än det som andra väntar sig av personer med hens juridiska kön. Det kan vara personens kläder, smink, hår, kroppsspråk, röst och annat.

Drag eller att draga

Att draga betyder att leka med könsuttryck. Ofta genom att överdriva typiskt manliga uttryck eller typiskt kvinnliga uttryck.

En dragqueen överdriver typiskt kvinnliga uttryck. En dragking överdriver typiskt manliga uttryck. Det är inte samma sak som att vara transvestit.

Drag är ofta något politiskt. Både kvinnor och män kan vara dragqueen och dragking.

Crossdrag är att blanda olika könsuttryck.

Ickebinär

En ickebinär person känner sig inte som man och inte som kvinna heller.

Ibland är ickebinär en rubrik för alla som inte följer tvåkönsnormen,

till exempel intergender eller genderqueer.

Ordet betyder inte samma sak för alla som tycker att de är ickebinära.

En del känner sig som både tjej och kille.

Andra ickebinära tycker att de är mellan att vara tjej och kille.

Många ickebinära känner sig inte som något kön.

Det finns ickebinära som vill ändra kroppen med hormoner och operation.

Pronomen

Pronomen är till exempel hon, han, hen och den.

Det är det ord jag vill bli kallad när andra pratar om mig.

Till exempel: Hen är snäll. Jag tycker om hen.

En del vill bli kallade vid förnamn i stället för med pronomen.

Transfobi

Transfobi är när någon behandlas dåligt för att den är transperson.

Sexualitet

En persons sexualitet är vem man blir kär i, vem man blir sexuellt intresserad av, vem man har sex med och vem man vill ha en relation med.

Asexuell

En asexuell person blir inte intresserad sexuellt av någon annan.

De flesta asexuella personer blir kära.

Bisexuell

En bisexuell person kan bli sexuellt intresserad av både killar och tjejer.

Pansexuell

En pansexuell person kan bli sexuellt intresserad av alla kön och könsidentiteter.

Heterosexuell

En heterosexuell kille blir sexuellt intresserad av tjejer.
En heterosexuell tjej blir sexuellt intresserad av killar.
Heterosexuella följer normen och får ofta fördelar i samhället.

Homosexuell

En homosexuell person blir sexuellt intresserad av personer som har samma kön.
En tjej som blir intresserad sexuellt av tjejer kallas lesbisk eller flata.
En kille som blir intresserad sexuellt av killar kallas bög.

Queer

Ordet queer betyder flera saker.
En person som är queer vill inte dela upp kön och sexualitet i grupper.
En person som är queer tycker att det finns många fler kön än bara kille och tjej.

Homofobi

Homofobi är när någon blir dåligt behandlad för att personen är homosexuell eller bisexuell.

Diskrimineringsgrunder

Att diskriminera är att göra skillnad på människor.
Det är att inte behandla alla lika.
I Sverige finns en lag mot diskriminering.
Diskrimineringslagen gäller på arbetet, i hemmet och i skolan.

Diskrimineringsgrunderna enligt svensk lag

Kön
Etnisk tillhörighet
Religion eller annan trosuppfattning
Sexuell läggning
Funktionsnedsättning
Könsidentitet eller uttryck
Ålder

Cisnormen

Cisnormen menar att alla ska identifiera sig med det kön man fick vid födelsen.

Tvåkönsnormen

Tvåkönsnormen menar att det bara finns två kön och att könen är olika.

Heteronormen

Heteronormen tänker att det bara finns tjejer och killar.

Den menar också att tjejer bara kan bli kära i killar och att killar bara kan bli kära i tjejer.

Andra viktiga ord

Normsamverkan

Normsamverkan är att olika normer hör ihop och att normerna påverkar varandra.

Intersektionalitet

Intersektionalitet är ett annat ord för normsamverkan. Det är att kunna visa och förstå hur makt fungerar och hur makt påverkar människor.

Funktionsmaktsordningen

Funktionsmaktsordningen tänker bara på ett samhälle med personer utan funktionsnedsättning. Personer utan funktionsnedsättning är normen.

Normbrytande funktionsvariation

Normbrytande funktionsvariation är ett normkritiskt sätt att beskriva funktionsnedsättning.

Funkofobi

Funkofobi är när någon blir dåligt behandlad för att personen har en funktionsnedsättning.

Rasism

Rasism är när någon blir dåligt behandlad för till exempel sin hudfärg, kultur eller religion. Rasism är också när det är svårare att få ett jobb för en person som heter Muhammed än för en person som heter Kalle.

Rasifiering

Rasifiering är när människor dömer andra för att personerna har en viss hudfärg eller kommer från ett visst land.

Vithetsnormen

Vithetsnormen betyder att det är vanligt att ha vit hudfärg och att vita personer har makt och fördelar.

11. Information, kontakt och tips!

Vill ni veta mer?

Då kan vi hjälpa er!

Vi har en utbildning om HBTQ som är fyra halvdagar eller fem halvdagar. Utbildningen görs för att passa speciellt för er organisation eller verksamhet.

Ta kontakt genom att skriva e-post till:

utbildning@rfs.se

Vi vill också ge tips om Interfems utbildningar om man vill jobba mer med antirasism och vithetsnormer inom organisationen. Läs mer på Interfem.se.

Vi har pratat med flera personer, läst böcker och läst andra hemsidor för att kunna skriva vår ordlista.

Vi har till exempel läst:

Vi andas samma luft – Föreningen Grunden

Lätta sexboken – Inti Chavez Perez

HBTQ-kojan *Mentorskap på nätet bortom hetero- och tvåkönsnormen* – RFSL Stockholm

Queera berättelser – RFSL Stockholm

Transformer.se – RFSL Ungdom

Vilja och vrede, inspiration för glödande aktivister – RFSL Ungdom

Sex- och samlevnadsundervisning i särskolan – Skolverket

12. Fler böcker

Hbtq-handboken - Tips för grupper som vill prata om hbtq, normer och rättigheter av RFSL Funkisprojektet (material 2016)

Så funkar Sex – Metodmaterial i fyra delar med film, handledning och övningar av Forum SKILL (2015) Materialet går att beställa via www.forumskill.se

Sexbyrå - en serie om kroppen, kärlek, relationer och sex som i första hand vänder sig till i elever i särskolans högstadie och gymnasium. Program och metodmaterial går att hitta via www.ur.se

"RoS-Policyn" – Policy för bemötande av brukarens känslor, relationer och sexualitet av Förvaltningen för funktionshindrade (2011), Örebro kommun. Rapporten kan laddas ned via www.orebro.se

Funkisrapporten – 'Och aldrig mötas de två ' av Lisa Ericson (2013), RFSL Stockholm. En förstudie om hbtq-personer med erfarenhet av funktionsnedsättningar. Rapporten kan laddas ned via www.rfslstockholm.se

Lätta Sexboken av Inti Chavez Perez (2014) www.intichavezperez.se

Din Rätt – Ett studiematerial om allas rättigheter av Hjärnkoll, Nationell Samverkan för Psykisk Hälsa, Handisam och Sensus (2015) Materialet går att ladda ned via www.nsph.se

Vi andas samma luft – Om jämställdhet inom LSS och SoL (2012) Föreningen Grunden Göteborg www.grunden.se

13. Ännu fler böcker

Bahner, Julia (2016) Kommande avhandling. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete.

Barron, Karin, "Omsorgska", (2011). *Omsorg i förändring: en vänbok till Karl Grunewald.* (red.) Andersson, Olov, Barow, Thomas & Tideman, Magnus. Stockholm: Intra

BRYT! – Ett metodmaterial om normer i allmänhet och heteronormen i synnerhet, 3:e upplagan av Forum för levande historia och RFSL Ungdom (2011) Materialet går att ladda ned via www.levandehistoria.se

Chavez Perez, Inti (2014) *Lätta Sexboken*. Stockholm: LL-förlaget.

Darj, Frida (2014). *Vilja och vrede: inspiration för glödande aktivister*. Stockholm: RFSL Ungdom

Ericson, Lisa

(2010). *Från könlös och avsexualiserad till sexuell och kåt: en intersektionell studie om sexualitet och funktionshinderskap utifrån ett cripteoretiskt perspektiv*. Stockholm: Stockholms universitet, Centrum för genusvetenskap

Funkisrapporten – 'Och aldrig mötas de två '. (2013), Stockholm: RFSL Stockholm

Föreningen Grunden Göteborg (2012) *Vi andas samma luft – Om jämställdhet inom LSS och SoL*

Handisam (2013) *Hur är läget? Uppföljning av funktionshinderpolitiken*.

Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade - LSS - 1177 Vårdguiden - sjukdomar, undersökningar, hitta vård, e-tjänster.

<http://www.1177.se/Stockholm/Regler-och-rattigheter/Lagen-om-stod-och-service-till-vissa-funktionshindrade---LSS/#> (Senast uppdaterad 2012-03-16. Hämtad 2015-12-08)

Lewin, Barbro (2011). *För din skull, för min skull eller för skams skull?: om LSS och bemötande*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Makthandbok – För unga feminister som (be)möter rasism och sexism i föreningslivet, 2:a upplagan (2011) Interfem, www.interfem.se

MedVerkan – Fungerande förändringsarbete för lika rättigheter och möjligheter, metodmaterial (2011) Arbetsmiljöforum i Sverige AB/ Tema Likabehandling.

Nyberg, Johanna (2011) *'Vi har liksom inget sätt' – om hur vårdare förhåller sig till genus och sexualitet i socialterapeutiska LSS-elevhem*, Kandidatuppsats i genusvetenskap, Institutionen för etnologi, religionshistoria och genusvetenskap, Stockholms universitet.

(2013) *Mellan Oro och Lycka – En intervjustudie om kärlek, nära relationer och intimitet med personer med kognitiv funktionsnedsättning*, Masteruppsats i genusvetenskap, Institutionen för kultur och vetande, Södertörns högskola.

Pincus, Ingrid (1997) *Manligt motstånd och ambivalens till jämställdhetsreformer*. Örebro: Kvinnovetenskapligt forum, Högsk.

Sex- och samlevnadsundervisning i särskolan: jämställdhet, sexualitet och relationer i grundsärskolan och grundsärskolans inriktning träningskola, samt gymnasiesärskolans nationella och individuella program. (2014). Stockholm: Skolverket

Tillgänglig på Internet: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=3347>

Statens Folkhälsoinstitut (2012) *Hälsa och välfärd hos barn och unga med funktionsnedsättning*. A 2012:02

Statens Folkhälsoinstitut. (2012) *Hälsa på lika villkor?*

Stenberg, Jojo, Freiman, Isander E. & Michaelsdotter, Majk (red.) (2014). *Hbtqkojan.se: hbtq-mentor på nätet. Mentorskap på nätet bortom hetero- och tvåkönsnormer. Erfarenheter och metoder från hbtqkojan.se*. Stockholm: RFSL Stockholm

Yvell, Maria (red.) (2014). *Queera berättelser*. Stockholm: Rfsl Stockholm